

Eduard Bornhöhe

(Väljapaistva eesti kirjaniku 100. sünni-aastapäevaks)

5. veebruaril (17. veebr. v. k. j.) 1862. a. sündis Kullaaru mõisa aidamehe Jaan Brunbergi perekonnas poisilaps, kes sai nimeks Eduard.

Et tänapäevani on säilinud ainult Kullaaru mõisa ümberehitatud häärber, kõrvalhooned on aga võimseni hävinenud, siis pole seni ka päris kindlaks suudetud teha kohta, kus seisis kirjaniku sünnimaja.

Isa Jaan olnud varem Valastis talusulaseks, hiljem tegeelnud Kuksema härraste juures kokakunstiga, siis olnud Metstagusel koolmeistriks. 1861. a. tuldi Kullaarusse, kus isa sai aidameheks.

Ena Mai oli rahutu loomuga, andekas ja erksa vaimuga naine, kellelt Bornhöhe on tõenäoliselt oma vaimse rikkuse ning rahutuse pärinudki.

Kui tulevane kirjanik oli 3-aastane, koliti Viru-Jaagupi kihelkonda Inju mõisa. Ka Injus pidas Jaan Brunberg ühe aasta aidamehemetit. Omaaegne aidahoone on nüüd ümberehitatud kujul alles;

viinaköögist aga, mille peal asunud viinameistri ja aidamehe elukorteri, on järel ainult ahervare.

Pärast aidamehemetist lahku mist võttis Brunberg rendile läheduses asuva mõisa tuuleveski, seejärel jättis ka selle ameti ning oli mitu aastat Inju koolmeistriks ja ühtlasi vallakirjutajaks.

Siin, mõisa tuuleveski ja koolimaja lähikonnas, omandas tulevane kirjanik esimesed muljed ümbritsevast elust.

1870. a. kevadel asusid Brunbergid Injust Tallinna. Väike Eduard kohanes kiiresti ning on hiljemgi Tallinna oma päris koduks ja noorusmaaks pidanud.

1872. a. alustas Eduard Brunberg oma kooliteed Kentmanni saksa algkoolis. 1874. a. sai ta juba kreiskooliõpilaseks. See oli saksa keelne õppeasutus, kus suurt rõhku pandi keisrite valitsemisaeegade ning usuõpetuse tuupimisele. Ka saksa klassikalist kirjandust õpetati siin.

Brunbergide kodus valitses ergas

uim, loeti eesti raamatuid, lauldi eesti laule. See aitas kaasa, et koolis sisendatav saksa šovinism tekitas noorukis rahulolematust ning protesti.

Koolis jõudis Bornhöhe raskusteta edasi, erilist andekust ilmutasid tema kirjandid, tugev oli ta joonistamises ja muusikas. Ka sporti armastas tulevane kirjanik, olles innukas uisutaja.

Kreiskooli lõpetas Bornhöhe 1877. a. Juba järgmise aastal sõitis ta Peterburi, kus leidis teenistust kaubakontoris õpilasena, ent vastuvõetamatust tööst loobus ta ruttu ja hakkas mõtlema kunstnikkutsest, kirjanduslikust tegevusest.

Samal aastal sai Bornhöhe kohal Kouvno (Kaunase) veduridepoo kontoris. Siin kasutas ta vabaga kirjutamiseks ja joonistamiseks.

1879. a. tuli Bornhöhe Kouvno ära ning järgmisel aastal oli ta «Tasuja» käsikirjaga Tallinnas. 1880. a. detsembrikuus ilmus «Tasuja» eri raamatuna. Nüüd kasu-

tas autor esmakordselt oma kirjanikunime Bornhöhe. See mitmetele põlvkondadele innustavat mõju avaldanud teos jäi oma aja kirjanduslike ringkondade poolt täiesti tähelepanuta. Ainult ühes 1881. a. avaldatud brošüüris iseloomustatakse teost paari lausega.

Mõne järgneva aasta jooksul oli Bornhöhe kodukooliõpeaja Matsalus, ajalehe kaastöölise Tallinnas, reisil Saksamaal, Sveisitsis jm.

26-aastasena pühendas Bornhöhe end õppimisele ning lõpetas ekstermina Tallinna kubermangugümnaasiumi. 1889. a. algul astus ta Tartu Ülikooli filoloogiat õppima. Majanduslik kitsikus sündis aga üsna varsti õpingud katkestama.

Paremate teenistuskohtrade jahil rändas Bornhöhe Venemaale, töötades mitmes paigas koduõpetajana. 1890. a. ilmus Tallinnas A. Buschi kirjastusel tema teine ajalooline jutustus «Villu võitlused».

Järgnevatel aastatel elas kirjanik vaheldumisi Poolas ja Saksamaal. 1892. a. ilmus Tallinnas tema raamat «Tallinna narrid ja nariikesed. Juttudes tarkadele ajaviiv-

(Järg 4. lk.)

Lehekülje on koostanud ühiskondlik kodu-uurimise toimikond.

Eduard Bornhöhe

(Väljapaistva eesti kirjaniku 100. sünni-aastapäevaks)

(Algus 2. lk.)

teks ette kujutanud E. Bornhöhe». Sämäl aastal nägi trükimusta veel teinengi satiirilise teos — «Reinuvader rebane».

Eestise tuli Bornhöhe tagasi 1893. a., millal avaldati ka tema mahukaim ajalooline jutustus «Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimsed päevad».

Tallinnas alustas Eduard Brunberg tööd kohtutölgina. Ka selle töö juures leidis ta vahel mahti kirjanduslikuks tegevuseks, avaldades vabafõlkeid ning algupäraseid lühijutte.

1898. a. sooritas Bornhöhe ulatusliku reisi Lähis- ning Kesk-Ida maadesse, mille tulemusena valmis reisikirjeldus «Usurändajate rada-del». Tagasi tulnud, abielus ta endast peaaegu poole noorema väljapaistvalt ilusa netu Constance-Clothildegaga, kes oli pärit saksikust perekonnast ning tõi majja saksakeele ja meele.

1901. a. nimetati Bornhöhe kohtuarhiivariiks. Sel tegevusel oli ka kirjanduslikke tulemusi. Ühel omal ajal palju kõmu tekitanud mõrvaloo toimikute ainetel valmis pikem jutustus «Kollid».

1905. a. teostas Bornhöhe oma viimase ulatuslikuma reisi mööda Venemaad, millest ta räägib reisikirjelduses «Volgal».

Kahe aasta pärast määrati Brunberg, kes vahepeal oli saanud titulaarnõunikuks, Jõhvi ülemtalurahvakohtu eesistujaks.

Oma teenistusülesandeid täitis ta kohusetundlikult. Et ülemuste ees silmakirjatsemine ja lipitsemine olid Bornhöhele võõrad, seepärast pole ta ka oma kauase teenistuse kestel ühtegi autähte saanud, kuigi ta väljateenitud aastate eest õuenõuniku astmeni välja jõudis.

Oma mälestustes E. Bornhöhest kirjutab kauaaegne Jõhvi elanik,

praegune pensionär A. Martin järgmist: «Mäletan hästi, kuidas nägin Bornhöhe't esimest korda. See juhtus ilusal suvisel õhtupoolikul, kui Brunbergid olid jalamatkal Jõhvi rchva armastatuimasse jalutuspaika — Mummumäele, mis asus Kotinuka jõe (Pühajõe) maahilisel kaldal, kuhu meil viis ilus metsafee. Alevist sinna on paras maa, oma 2,5 km, ja et tee sinna viis mu kodust mööda, läbi meie kopli, siis sai meile see õnn osaks neid näha, nii seekord kui ka korduvalt hiljemgi, sest Brunbergid olid suured loodusesõbrad.

«Agnest» ütles mu öde summutatud hääl, kui matkajad olid möödunud. See käis proua Brunbergi kohta. Vaatasime neile järrele, kuni nad metsa kadusid. Bornhöhe me tundsimine ära pild järgi tema «Kirjatööde kogus», aga proua Brunberg oli, võta või jätta, «Vürst Gabrieli» Agnest! Mitte

suur, elav, graatsiline, kaunis.» 1912. a. asus Bornhöhe oma perekonnaga elama Narva, kus oli parem poega koolitada. Suviti tegi kirjanik koos pojaga sageli jalgrattast pikki väljasõite ümbruskonda. Nii sõideti läbi kogu Virumaa idaosa teed Narva jõest kuni Rakvereni ja Peipsist mereni.

1917. a. kutsuti Bornhöhe revolutsioonilise linnavalitsuse poolt linnasekretäri kohale. 1919. a. läks ta sõjaseisukorras olevast Narvast Tallinna, kus peetis oma elupäevad lõpuni.

17. novembril 1923. a. lõpetas südamerabandus veel vanas easki rännuhimulise ja elutahtelise kirjaniku elu ning 23. novembril kanti tema põrm Kopli kalmistule, kust see 1951. a. üle toodi Metsakalmistule, kus sängitati sugulase ning kaasaeglase Eduard Wilde kõrvale.

L. LEET